

תגובה ל"מורכבות במקורות תנאיים"

א. פוגיית הזורק

ברצוני להגיב למאמרו של אלישע שטרנגולד שפורסם בגולות ט'. במאמרו טען אלישע כי ישנם במקורות התנאיים רבדים שונים שהוכנסו למשנה אחת, וכך יצרו לעיתים, שתי משניות לאחת.

לדעתי, טענה זו נכונה במקומות מסויימים אולם יש לבדוק היטב היכן באמת חוברו שתי משניות והיכן לא.

המשנה בשבת צו ע"א אומרת:

הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים, מרשות הרבים לרשות היחיד, חייב. מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע רבי עקיבא מחייב וחכמים פוטרין:
כיצד? שתי גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו פטור, היו שתיהן בדיוטא אחת המושיט חייב והזורק פטור שכך היתה עבודת הלויים.

במאמרו טען אלישע כי משנה זו היא למעשה שתי משניות, ועם טענה זו ברצוני להתמודד. אלישע טען כי המילים רשות הרבים מופיעות רק במשנתנו אולם למעשה הביטוי מופיע במספר מקומות נוספים¹. אלישע טוען שהמחלוקת במשנה היא האם החפץ היה ברשות הרבים או לא, ולא כמו שהגמרא ראתה את המחלוקת ("קלוטה כמי שהונחה דמיא") אולם לדעתי היא המחלוקת, דהיינו, למאן דאמר קלוטה כמי שהונחה דמיא החפץ היה ברשות הרבים ולמאן דאמר לאו כקלוטה דמיא - החפץ לא היה ברשות הרבים. בהמשך המאמר נאמר כי ברור שבאותו מקרה של המשנה בהעברה גם לפי חכמים יהיה חייב אולם הגמרא מביאה מימרא בשם ר' יוחנן הטוענת להפך:

אמר רבי אבין אמר רבי אילעאי אמר רבי יוחנן: היה טעון אוכלים ומשקיין ונכנס ויוצא כל היום כולו - אינו חייב עד שיעמוד.
(ה"ע"ב)

אמנם אפשר לתרץ ולומר שיש הבדל בין כניסה מרה"ר לרה"י וחוזר חלילה לבין כניסה מרה"ר לרה"י ומשם לרה"ר אחר אולם אין מקום בסברה לחלק בין שני המקרים.

בהמשך אלישע מתלבט האם במקרה ההפוך דהיינו רה"ר-רה"י-רה"ר יהיה חייב או פטור כאשר ישנה ברייתא מפורשת:

זרק מרשות הרבים לרשות הרבים ורשות היחיד באמצע, רבי מחייב וחכמים פוטרין.

(ד"ע"ב)

הטענה העיקרית של אלישע היא ש"מסדר המשנה" לא הבין מה ההבדל בין הרישא לסיפא ולכן הוסיף את המילה כיצד שמסבירה את דברי ר' עקיבא. לעני"ד הדבר קשה מאד בקריאה הפשטנית והרבה יותר מסתבר לומר שמדובר בהסבר לדעת חכמים, כלומר, הסיבה שהמושיט או הזורק מזו לזו כאשר הן אחת מול השנייה פטור היא שבמשכן העגלות היו אחת אחרי השנייה והסיבה שהזורק מזו לזו בדיוטא אחת פטור היא שבמשכן העבירו ולא זרקו. מוכח

1. פ"ו מ"א; פ"י מ"ה; פ"י מ"ה; פ"י מ"ה; פ"י מ"ב.

בעליל שישנו קשר ברור בין הרישא לסיפא והוא הסבר דעת חכמים ולא טעות בהבנה של עורך המשנה.

בנוסף טוען אלישע שהמשנה הראשונה עוסקת גם בזריקה וגם בהושטה. גם זה קשה בקריאת פשט המשנה שהרי המשנה הראשונה עוסקת ב**זריקה** בלבד ואם כך נוצר אבסורד - אנו מוחקים מילה קיימת (כיצד) ומכניסים מילה שלא כתובה (הושטה). מלבד זאת הטענה שחייבים דווקא בהושטה ולא בזריקה כי כך היא עבודתן של הלויים ולא כי זה הגיוני, כמו שטוען אלישע, הרי שיש בה כדי לערער על כל יסוד המלאכות בשבת שנלמדו מהמשכן. ואין כאן המקום להאריך.

ב. הספרא על מתעסק

בהמשך דבריו מביא אלישע את הספרא על מתעסק:

אשר חטא בה מה ת"ל מניין אתה אומר אשתו נידה ואחותו עמו בבית שגג באחת מהן ואין ידוע באיזו מהם שגג, שבת ויום הכפורים ועשה מלאכה בין השמשות באחד מהם ואין ידוע באיזה מהם עשה, חלב ונותר לפניו ואכל אחד מהם ואין ידוע איזהו מהם אכל, ר' אליעזר מחייב חטאת, ורבי יהושע פוטר. רבי ישמעאל ורבי שמעון שזורי אומר לא נחלקו על דבר שהוא משם אחד שהוא חייב, על מה נחלקו על דבר שהוא משום שני שמות, שרבי אליעזר מחייב חטאת, ורבי יהושע פוטר, ורבי יהודה אומר אף על דבר שהוא משום שם אחד היה רבי יהושע פוטר. כיצד שתי נשיו נדות ושתי אחיותיו עמו בבית נתכוון לבוא על זו ובא על זו, תאינים וענבים לפניו נתכוון ללקוט תאינים וליקט ענבים, ענבים וליקט תאינים, שחורות וליקט לבנות, לבנות וליקט שחורות, רבי אליעזר מחייב חטאת, ורבי יהושע פוטר, תמיה אני אם פוטר בה רבי יהושע אם כן למה נאמר אשר חטא בה פרט למתעסק.

לטענת אלישע המילה 'כיצד' היא רובד מאוחר שבא להסביר את דברי ר' יהודה. ברצוני להסביר את הדבר באופן שונה שיסביר חלק מהבעיות בהן נתקל אלישע.

לעני"ד הדובר בתחילת הספרא (ת"ק) הוא למעשה ר' יהודה שטוען גם בהמשך שר' אליעזר ור' יהושע חולקים גם בשם אחד. כנגדו טוענים ר' ישמעאל ור' שמעון שזורי שבשם אחד אין מחלוקת ולכ"ע חייב, המחלוקת היא לגבי שני שמות. המשך הברייתא אם כן, מובן (במיוחד אם גורסים "**אשתו נידה ואחותו**") שהרי אלו דבריו של ר' יהודה שטוען שגם בשם אחד ישנה מחלוקת שהרי אין לפצל בין אשתו נידה לאחותו (ביאה אסורה על אישה - כדברי אלישע) לבין אכילת חלב או נותר (אכילת דבר אסור) לבין לקיטת עינב או תמר (לקיטת דבר אסור). נשאר לפרש את המשפט הבעייתי "תמיה אני אם פוטר בה רבי יהושע, אם כן למה נאמר אשר חטא בה פרט למתעסק".

אלישע מביא את דברי פינקלשטיין שטוען שזהו ר' יהודה אולם אינו מסכים איתו.

דא עקא זוהי גמרא מפורשת בסנהדרין דף פו ע"א "סתם ספרא - ר' יהודה". אם כך, כל משפט אנונימי בספרא שייך לדברי ר' יהודה אלא אם כן מוכח שדברים אלה שייכים לתנא אחר ומסיבה לא ברורה העלים הספרא את שמו. למעשה מכאן תצמח הישועה שהרי ישנה המשנה בכריתות פרק ד' משנה ב:

חלב ונותר לפניו אכל אחד מהם ואין ידוע איזה מהם אכל אשתו נדה ואחותו עמו בבית שגג באחת מהן ואין ידוע באיזה מהן שגג שבת ויום הכפורים ועשה מלאכה בין השמשות ואין ידוע באיזה מהם עשה רבי אליעזר מחייב חטאת ורבי יהושע פוטר. רבי שמעון שזורי ורבי שמעון אומרים לא נחלקו על דבר שהוא משום שם אחד שהוא חייב; ועל מה נחלקו על דבר שהוא משום שני שמות, שרבי אליעזר מחייב חטאת, ורבי

תגובה ל"מורכבות במקורות תנאיים"

יהושע פוטר. אמר רבי יהודה אפילו נתכוון ללקט תאנים ולקט ענבים, ענבים ולקט תאנים, שחורות ולקט לבנות, לבנות ולקט שחורות - רבי אליעזר מחייב חטאת ורבי יהושע פוטר. אמר רבי שמעון² תמה אני אם יפטר בה רבי יהושע אם כן למה נאמר אשר חטא בה פרט למתעסק.

כלומר את המשפט 'הבעיית' אמר ר' שמעון, אותו ר' שמעון שמדבר בתחילת המשנה ואומר שר' יהושע ור' אליעזר לא נחלקו על שם אחד. יוצא אם כן שאין כל הכרח לומר שהיו כאן רבדים שונים אלא יש כאן רק רובד אחד.

ג. הוצאת המת

בחלק השלישי מתמודד אלישע עם המשנה בפ"י מ"ה :

המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי - פטור אף על הכלי, שהכלי טפילה לו. את החי במטה - פטור אף על המטה, שהמטה טפילה לו. את המת במטה - חייב. וכן כזית מן המת וכזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ - חייב, ורבי שמעון פוטר.

אלישע טוען שהחלק "וכן כזית..." הינו תוספת מאוחרת שכן הוא אינו תואם את המסקנה מהרישא, שלמעשה על המת לבדו פטור שאם לא כן מדוע הובא דווקא המקרה של המת במיטה?

לעני"ד דיוק זה כלל לא הכרחי שהרי ייתכן מאד שמקרה "המת במיטה" הובא אגב המקרה הקודם של החי במיטה, ואין כאן מקום לדייק שהמת שלא במיטה פטור. אלישע אף טען שהסיבה שר' שמעון פוטר בכל המקרים היא מפני שהוא אינו מקבל את החידוש ששיעור לטומאה זה גם להוצאה והמת במיטתו פטור מכיוון שהוא טפל למיטה. ייתכן לפרש שר' שמעון, שכידוע הולך אחר הכוונה³, יטען גם כאן ששיעור זה של מלאכת ההוצאה הוא 'לרצות דבר בחוץ', ולא 'לא לרצות דבר בפנים'⁴, או במילים אחרות 'מלאכה שאינה צריכה לגופה'.

סיכום

בפתיחה למאמרו כתב אלישע ש"לרוב מתעלמים מקיומם של רבדים במקורות התנאיים ולכן חשוב להראות שהם קיימים" עקרונית אני מסכים עם משפט זה אולם צריך להיזהר ולא לחפש רבדים גם במקום שהם אינם קיימים (לדוגמא בדוגמאות הנ"ל לעני"ד). ישנה גישה כללית הסוברת שאם הגמרא הגיעה לתובנה מסויימת בפשט המשנה אזי כמעט בהכרח ישנו פשט אחר (מלווה ברבדים אם אפשר), לדעתי יש לנקוט בזהירות רבה כאשר באים לחפש רבדים במשנה⁵ ואיך זיל גמור.

2. אמנם יש לציין שישנן גירסאות הגורסות "ר' יהודה אומר", מה שלמעשה מקשה על כל המהלך. אולם, רוב הגירסאות (אלבק, ווילנא) גורסות "ר' שמעון". גם הרב קאפח, שגורס (בפניה"מ לרמב"ם) "ר' יהודה", מסביר את המשפט כמשפט מורכב שנאמר חלקו על ידי ר' שמעון וחלקו על ידי ר' יהודה. לפי הרב קאפח ר' שמעון אמר לר' יהודה "תמה אני אם יפטר בה ר' יהושע", ר' יהודה עונה לו "אם כן למה נאמר אשר יחטא בהי", ור' שמעון עונה לו "פרט למתעסק".

3. לדוגמא "אינו מתכוון" - רבי שמעון אומר: "גורר אדם מטה כסא וספסל, ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ" (שבת כב ע"א).

4. העובדה שהגמרא הבינה כך לא בהכרח אומרת שהדבר אינו נכון גם ברובד המשנה.

5. לא שאני טוען חלילה שאלישע לא נקט בזהירות רבה.